THE ISRAELITE PRESS
The only Jewish Newspaper in Western Canada.
דאס אידישע וואָרט
Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East
Published daily except Saturday and Sunday
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA
Subscription: $6.00 per year
Established 1910 Phones: 55 409—62 213
Winnipeg — Manitoba

דער קריזיס אין תלמוד תורה

"דער קריזיס אין תלמוד תורה" איז שוין א גוט באקאנטער אויסדרוק אין וויניפעג. עס זיינען שוין יארן און יארן אז די תלמוד־תורה געפינט זיך אין א קריטישער לאגע, און פאר דער צייט איז זי שוין נים מאל גע־שטאנען אויפ'ן שוועל פון אונטערגאנג. אין דער לעצטער מינוט האבן זיך אבער געפונען די טוער און די מיטלען צו רעטן זי פונ'ם דראענדיקן אונ־טערגאנג.

דער איצטיקער קריזיס איז אבער אנדערש ווי די פריערדיקע דערמיט, וואס די תלמוד־תורה האט זיך פארפלאנטערט אין אזא נעץ פון חובות. פון וועלכע כ'איז שווערער, ווי ווען עס איז ביז איצט. אויסצופלאנטערן זיך, וואס דאס איז אויסגעפאלן אין א צייט פון א שווערן עקאנאמישן קריזיס און אין א צייט פון שארפער קהל'שער מחלוקת דא אין שטאט, און, דער־הויפט, וואס עס זיינען כמעט ווי נימא קיין אקטיווע און ענערגישע מענשן, וואס זאלן צושטיין צו דער רעטונגס ארבעט.

דער איצטיקער קריזיס האלט שוין אן פאר א היבשער צאל חדשים. און מען קאן נים זאגן אז מען האט נים געמאכט קיין פלענער צו רעטן די לאגע. איינמאל האט מען שוין אפילו געהאט אנאנסירט דעם דורכפיר פון א פלאן וואס האט כלומרשט געזאלט האבן געלייזט דאס פראבלעם איינמאל פאר אלעמאל. מיר האבן דאן געמאלדן וועגן דעם פלאן אן פירושים. כאטש מיר זיינען געווען איבערצייגט אז יענער פלאן וועט נים ארבעטן אין דער פראקטיק אזוי ווי אין דער טעאָריע, האבן מיר אבער נים געוואלט אנט־מוטיקן די טוער צעשטערנדיק זייער גלויבן אין דעם פלאן.

עס האט נים גענומען לאנג, און דער דאזיקער פלאן, וואס איז אט ערשט פראקלאמירט געווארן ווי דער משיח פון דער תלמוד תורה, איז פון זיך אליין פארגעסן געווארן. די נאענטערע טוער האבן דאן אויסגעארבעט אן אנדער פלאן, א מער פראקטישן. אבער איידער ער איז נאך אנאנסירט געווארן, האט מען זיך פון אים דערוואוסט און פראבעטירט קענן אים, ווייל ער האט געמיינט די פארקלענערונגס פון הוצאות אין בעסערן אנקלאנג מיט די הכנסות. דאס איז געווען פארבונדן מיט א גרינדלאכער אפעראציע, מיט איינשרומפן זיך, און דער עולם, באזונדערס די פרויען, האבן דערפון נים געוואלט הערן.

איז עס געבליבן ביים אלטן, מיט'ן אונטערשייד בלויז, וואס די לאגע איז נאך פארערגערט געווארן וואס דער פארצייגענער בשר־כשר סכסוך וואס דראעט מיט חורבן אלע שטאטיקע אינסטיטוציעס. האט אריינ־געדרונגען אין דער תלמוד־תורה און האט אויך דארטן אנגעהויבן טאן זיין צעשטערנדיקע ארבעט אין א צייט, ווען די אינסטיטוציע געפינט זיך שוין במילא אין א גסניסה צושטאנד.

די הויפט זאך איז, וואס דאס אלץ האט זיך אויסגעדריקט אין ענטו־זיאזם, קאמפסלוסטיקייט און פארפליכטונגען, אבער נים אין מזומן געלט, וואס איז גלייך אין דריינגענד נויטיק צו רעטן די תלמוד־תורה פון באלדיקן אונטערגאנג. און מיט אזא סארט ענטוזיאזם וואס דריקט זיך נים אויס אין געלט קאן מען נים צאלן די לערער קיין געהאלט און מען קאן אפילו נים דערוואריסמען די געביידע ווען עס זיינען ניטא קיין קוילן.

מען האט, אמת, געשניטן אויסגאנג, — מען האט זיך געכאפט צום לייכטסטן מיטל: צו שניידן דעם געהאלט פון די לערער. אבער דאס האט ווייניק וואס געהאלפן: די חובות זיינען פארבליבן, און די אנדערע אויס־גאנג פון דער תלמוד־תורה, וועלכע לאזן זיך נים קאנטראלירן, האט מען במילא נים געקאנט שניידן, — און זיי באטרעפן פאקטיש מער ווי דער לערער בודזשעט. דער רעזולטאט איז, אז די לערער האבן שוין פאר זעכצן וואכן נים געקראגן זייערע געשניטענע שכירות.

אט דעם פונקט מוזן מיר באזונדערס באטאנען. עס איז בכלל שעד־לאך פאר א דערציאונגס אנשטאלט צו באזירן די גאנצע איינשפארונגען אויפ'ן חשבון פון די לערער: א הוונגעריקער לערער קאן נים זיין קיין גוטער לערער. און ווען לערער, באלעסטיקטע מיט פאמיליעס, קריגן נאך נים זייער־רע קליינע שכירות פאר פיר חדשים צייט און ווערן טאג־טעגלאך געסטרא־שעט מיט ארויסגעוואָרפן ווערן אויפ'ן גאס אין אזא שווערער פרנסה'לאזער צייט, אן האפענונגען אפילו איינצומאנען זייערע קליינע שכירות אויפ'ן חשבון פון וועלכע זיי האבן געבארגט חדשים־לאנג, — איז די לאגע נים נאר א קריטישע, נאר א העכסט סקאנדאליעזע. און אויב עס איז נאך דא א געזעלשאפטלאכער געוויסן ארום דער תלמוד־תורה, מוז ער דער־וואכן צו מעשים.

עס מוז איצט איינמאל פאר אלעמאל קלאר ווערן פאר אלע אמת'ע פריינט פון דער תלמודתורה און די וואס זיינען פאראינטערעסירט אין איר עקזיסטענץ. אז ס'איז איצט נים די צייט צו פארלאזן זיך אויף ניסים וואס פאסירן נים. און אז ס'איז נים די צייט אריינצוטראגן דרויסנדיקע פא־ליטיק אין דער אינערלאכער ארבעט פון דער תלמוד־תורה. כלויז דורך שנער לער און ענערגישער געמיינשאפטלאכער ארבעט קאן נאך די לאגע גערא־טעוועט ווערן און די שאנד פון ארויסוואָרפן הונדערטער קינדער און בא־רויבן איבער א צענדליק לערער מיט זייערע פאמיליעס פונ'ם שטיקל ברויט, אויסגעמידן ווערן.

זיכער וועט מען ווייט נים קאנען גיין מיט ווערטער און מיט סענ־טימענטן. מען מוז האנדלען אנטשלאסן, און אויב קיין אנדער אויסוועג וועט נים געפונען ווערן, מוז מען מאכן א גרינדלאכע אפעראציע. אויב דערמיט קאן מען רעטן דעם גוסס פון טויט.

דער "אייביקער קריזיס" פון דער תלמוד־תורה איז א פועל־יוצא פון דעם, וואס די טוער זיינען געווען צו אפטימיסטיש און תמיד געגלויבט, אז ווען עס וועט קומען די צייט וואס די לאגע וועט ווערן בעסער. מען האט דערפאר געלעבט נים אויף אייגענע מיטלען, נאר אויפ'ן חשבון פון דער צוקונפט. מען האט קיינמאל ערנסט נים פרובירט צו באלאנסירן דעם בודזשעט. פארלאזנדיק זיך אויפ'ן "לכשירחיב".

אפילו די פעריאדישע ערב־צוזאמענברוכן האבן נים געענדערט די דאזיקע פאליטיק. די דעפיציטן האט מען געהיילט טיילווייז מיט נייע הל־וואות, וואס האבן פארגרעסערט די אויסגאבן און געשאפן א באדן פאר נאך גרעסערע דעפיציטן, — ביז דאס האט דערפירט די תלמוד תורה אין א טעמפן וויינקל, פון וועלכן זי קאן זיך מער נים רעטן מיט קיין נייע הלוואות. ווען דאס וואלט איר אבער אפילו געלונגען, וואלט עס אפשר אפגעלייגט, אבער דערפאר געמאכט זיכערער איר אונטערגאנג.

אט דעם סיסטעם פון היילן דעם קריזיס מיט שאפן א באדן פאר אן ערגערן קריזיס מוז מען ענדגילטיק פארוואָרפן. מען מוז איצט אנווענדן גע־זינטערע מיטלען צו רעטן די אינסטיטוציע פונ'ם דראענדיקן אונטערגאנג, — אפילו ווען זיי זאלן ווייי טאן.

און די הויפט זאך ביי איצטיקן מאמענט, — איבערגעגעבענע מענשן וואס זאלן איבערלאזן אויף יענער זייט שוועל אלע זייערע אנדערע קהל'שע קריוודעס און אמביציעס און זאלן ענערגיש אריינוואָרפן זיך אין דער אר־בעט. נים באנוגנדיק זיך מיט גוטע וואונשן און שיינע ווערטער. אויב אזעל־כע מענשן וועלן זיך נים געפינען און קיין אנטשייידענע מיטלען וועלן נים געגענומען ווערן, דאן איז ניטא וואס צו פארליינגערן די גסיסה־שעה'ן: מען מעג פונקט אזוי גוט איצט פארמאכן די תלמוד־תורה.

וועלן זיך נים געפינען די מענשן וואס האבן דעם מוט און דעם ווילן און די פעאיקייט צו נעמען זיך פאר דער ארבעט ?

אן אלט פראגראם וואס בלייבט אימער ניי . . .

פון י. גרינבוים

די אויסלענדישע אידישע געזעלשאפט־לאכע מיינונג בכלל און די אמעריקאנער בפרט האט א פיל גרעסערן מזל און חן אין די אויגן פון די מיטגלידער פון דער פויליש־לישע רעגירונג, ווי די היימישע פויי־לישע אידן און זייערע לעגיטימע פאר־טרעטער. אפילו די מיט וועלכע מען היט אפ דעם "קאנטאקט". אזעלכע דערקלע־רונגען, ווי די פארטרעטער פון דער "אי־טא" האבן לעצטנס באקומען פון די מי־ניסטארן אין דער היוכע באאמטע, וועלכע האבן צוטאן מיט אידישע ענינים אדער מיט ענינים, וואס זיינען נוגע אידן, האב־בען די אידישע פארטרעטער נים זוכה גע־ווען צו הערן אפילו אין די בעסטע צייט־טען. עס איז שוין אזא מנהג אין פוילן. פון דער טריבונע פונם פארלאמענט ערדט מען זייער אומגערן וועגן אידישע ענינים, באזונדערס קארנז די פארטרע־טער פון דער רעגירונג מיט פאזיטיווע דערקלערונגען, פאר דער אידישער גע־זעלשאפטלאכער מיינונג אין לאנד האט מען געוויינלאך גאר קנאפ מיט די אידן פון אויסלאנד, באזונדערס פון אמעריקע, פאר זיי קארנט מען נים קיין דערקלע־רונגען, קיין גוטע ווערטער. דערמיט, שיינט די רעגירונג צו באשטעטיגן אונ־זער טעזיס, אז די אויסלענדישע אידן האב־בען גאר א גרויסן לעגיטימן אינטערעס צו דעם אלעם, וואס קומט פאר מיט אונז אידן אין פוילן, און מען קאן זיי נים אפזאגן דאס רעכט צו וויסן גענוי, וואס דער אויסלענדישער אידישער געזעלשאפטלאכער מיינונג פיל מער, ווי מיר אלע, אין דער אמעריקע, אין דער אמעריקע מיט אלע מיטלען דאס פראבלעם אנאנסירט דעם דורכפיר פון א פלאן וואס האט כלומרשט געזאלט האבן געלייזט דאס פראבלעם איינמאל פאר אלעמאל. מיר האבן דאן געמאלדן וועגן דעם פלאן אן פירושים. כאטש מיר זיינען געווען איבערצייגט אז יענער פלאן וועט נים ארבעטן אין דער פראקטיק אזוי ווי אין דער טעאָריע, האבן מיר אבער נים געוואלט אנט־מוטיקן די טוער צעשטערנדיק זייער גלויבן אין דעם פלאן.

עס האט נים גענומען לאנג, און דער דאזיקער פלאן, וואס איז אט ערשט פראקלאמירט געווארן ווי דער משיח פון דער תלמוד תורה, איז פון זיך אליין פארגעסן געווארן. די נאענטערע טוער האבן דאן אויסגעארבעט אן אנדער פלאן, א מער פראקטישן. אבער איידער ער איז נאך אנאנסירט געווארן, האט מען זיך פון אים דערוואוסט און פראבעטירט קענן אים, וויל ער האט אונז אי־ווענץ", מיט וועלכע מען האט אונז אי־הן נים איין מאל געשראָגן. ער ווייזט אויך באישיינפערלאך, ווי קינדיש נא־איון עס טראכטן די אלע וואָרט פירער אונזערע, וואס מיינען, אז מיט'ן אפשאפ־לען זיך פון אזא "איינטערוועניע" פון אויסלענדישע אידן וועלן זיי מאכן דעם וועג צו דער רעגירונג, צו דיהערצער פון אירע מיטגלידער גלאט און באקוועם, זיי פארשטיין נים, אז זיי זאגן זיך אליין אפ פון א כח, וועלכן די רעגירונג אנער־קענט, אז זיי שוואכן זיך אליין אפ. מיר האבן תמיד אנגעוויזן אויף דעם דאזיקן עיקר פון אונזער נאציאנאלער אידישער פאליטיק אין פוילן, אז מיר זיינען א טייל אין דער אידישן פאלק אויף דער וועלט און אז אידן פון פארשיידענע לענ־דער קאנען זיך קענטיקיין הילפן נים נאר אויפן געביט פון צדקה. דער דאזיקער עיקר באקומט ווידער א אומדירעקטע באשטעטיגונג.

די אלע דערקלערונגען, וואס זיינען פארעפנטלאכט געווארן דורך דער "אי־טא" מכח אונזערע אידישע ענינים אין פוילן, האבן געדארפט ענטהאלטן א פולשטענדיק פראגראם אין דער אידישער פראגע, ליידער אבער איז זייער שווער צו געפינען דאס דאזיקע פראגראם. ס'איז א פארטיידיקונג פון דער באציאונג, דער איצטיקער רעגירונג צו די אידן און זייערע פארטרעטונגען. באזונדערס שטארק אונטערשטרייכן די מיניסטארן און די הויכע באאמטע, מיט וועלכע די "איטא" פארטרעטער האבן גערעדט, זייער גע־נאטיווע באציאונג צו דעם אנטיסעמי־טיזם. ווייצע־מיניסטער בעק גייט אזוי ווייט, אז ער זאגט אז א קאמף דעם פא־ליטישן אנטיסעמיטיזם, ווארשיינלאך פון די נאציאנאל דעמאקראטן. עס קלינגט זייער ערנסט, אפילו זייער שטרייענג אזא אנזאג, און דער הויפט ארגאן פון דער נאציאנאל דעמאקראטישער פארטיי האט זיך געפונען געצוואונגען אפצושטעלן זיך אויף דעם דאזיקן אנזאג, דערשפירנדיק אין אים, מיט רעכט, אן אנזאג פון א ווייטערן שארפן קאמף מיט דער נאציאָ־נאל דעמאקראטיע. ווארום דא שפילט דער אנטיסעמיטיזם נים מער ווי די ראלע פון א ווערקצייג, מיט וועלכן צער־דים באנוצן זיך בלויז צוויי זייערע פא־ליטישע ציל. וועגן עצם ענין — וועגן די אידישע נויטן — גייט אין דעם קאמף זייער ווייניק. באזונדערס מצד פון די וואס גרייפן אן דעם פאליטישן אנטיסעמיטיזם. דעם באווייז, אז די דא־זיקע אנטיסעמיטיזם איז א ריכטיקע, האט גענעבן דער מיניסטער פון אינערן מאק־לאדקאווסקי, וועלכער האט געפונען פאר נויטיק צוצוגעבן, אז ער וועט באקעמפן אויף דעם אידישן אין דעם קאמף אויפ'ן שאוועניזם. דער באגריף שאוועניזם דעקט, פארשטייט זיך, אין דעם פרט דער באג־ריף אנטיסעמיטיזם. דעם פויליש־ווי מיטיסעמיטיזם אנטשפרעכט מצד די אידן דער שאוועניזם.

וואס פארשטייט מיניסטער סקלאד־קאווסקי אונטער דעם דאזיקן באגריף? דעם שאוועניזם ביי די אידן זעט ער, ווי עס וויזיט אויס אין דעם קאמף אונזערן, וועלכן מיר פירן פאר דער באפרידיקונג פון אונזערע נויטן, פון אונזערע נאציאָ־נאלע און קולטורעלע פארערונגען. אינגנט־לאך די עובדה אליין, וואס מיר פארלאזן זיך נים אויפ'ן גוטן ווילן פון דער רע־גירונג באווייזט ווי שאוויניסטיש מיר זיינען געשטימט. די רעגירונג טוט דאך אלץ, וואס מען דארף און אויב זי קאן געוויסע ענינים נים דערלייזיקן איז עס דערפאר, אז מען קאן זיי נים דערלייזיקן, אדער מען דארף זיי נים דערלייזיקן. רע־כענען מיר זיך נים דערמיט. פארדערן מיר דורכאויס, אז די דאזיקע ענינים זאלן דערלויבט ווערן לוים אונזער ווילן, זיינען מיר שאוויניסטן, וואס דארפן באַ־קעמפט ווערן, און מיר ווערן טאקע באַ־קעמפט. אזוי ווי די נאציאנאל דעמאָ־קראטן. אפשר אביסל ווייניקער אינטענ־סיוו, אבער דא גייט דאך נים וועגן דעם גראד און דער שארפקייט פונם קאמף קענן אונז. דא גייט וועגן דעם קאמף גר־פא.

די תשובה אויף אונזערע פארערונגען קאן אלזו געפיילט ווערן אויף צוויי טיילן: א טייל וואס קאן נים דערליי־דיקט ווערן, א טייל וואס דארף נים דער־הערן אונז די. עקאנאמישע פארערונגען. די רעגירונג לייקנט נים, אז אונזערע עקאנאמישע לאגע איז א קורא'דיקע, זי דערקלערט זי בלויז דער עיקר מיט אל־געמיינע סבות. די דאזיקע דערקלערונג איז, ווייניקסטנס, נים אויסרעכנד. אבער נים דאס איז דאס וויכטיקסטע. פיל וויכטיקער איז די פראגע, צו די מיטלען, וועלכע די רעגירונג וועגדעט אז אינם קאמף קענן דעם אלגעמיינעם עקאנאמישן קריזיס גיבן אן ענטפער אויף אויף די אידישע עקאנאמישע פראבלעמען. אזוי ווייט נים אפילו די רעגירונג נים. זי לייקנט נים, אז די אלגעמיינע מיט־לען געגענענען נים. וועגן די ספעציעלע, וועלכע מען דארף אנווענדן, ווייס זי נים וואס צו זאגן. זאל מען משפט'ן בלויז לוים די דערקלערונגען פון די מיניסטארן טראכט זי אפילו נים וועגן זיי. האט זיך אמאל ארויסגעכאפט א וואָרט וועגן קאלאניזאציע אין דער געגנט פון די פינסקער בלאטעס, ווערט דאס דאזיקע וואָרט אזוי גוט ווי צוריקגעצויגן. באַ־שריינקט אן באגרענעצונג פון אונ־זער רעכט אויף חברייט אין דאָ־מלו־כה'שע אינטערנעמונגען, אויף באשעדיקט צו ווערן אלס באאמטע, די געדעכטע פאר־טיילונג פון די שטייערן, די באפרייאונג פונם זאך פון דאפלטע באדערפענישן און די אידן מוזן זיך אליין באשטייערן צור־ליב דעם בעת ווען פון זייערע שטייערן ווערן געדעקט אפילו די באזונדערע פוי־לישע און קריסטלאכע באדערפענישן. ווען איך באנוץ אין דעם צוזאמענהאנג דאס וואָרט פוילישע, מיין אויף דערמיט נים די מלוכה'ש פוילישע, נאר די ריין נאציאנאל־פוילישע, ווי צום ביישפיל די קולטורעלע נויטן פון די פאליאקן, וואס וואונען מחוץ פון פוילן. דאס אלץ ווערט אזוי גוט ווי איגנאָרירט. וועגן דעם אלעם האלט מען נים פאר נויטיק ערנסט צו רעדן. משמעות דאס איז שאוועניזם.

מיר האלטן די אלע פראבלעמען פאר די וויכטיקסטע, פאר די אנגעוויטאגסטע, אזוי צו זאגן. באזונדערס איצט אין די צייטן פון קריזיס, ווען די לאגע אונזערע ווערט באזונדערס מורא'דיק. ניט איין מאל איז מיר אויסגעקומען צו זאגן און צו שרייבן, אז מיר ווייסן גאנץ גוט, אז אויף אונזער קאטאסראפאלער עקא־נאמישער לאגע ווירקן גורמים, וואס זיי־נען א רעזולטאט פון די טיפע פאליטי־שע און עקאנאמישע איבערקערענישן פון אונזער צייט. אבער מיר קאנען נים שוויי־גענד איינשטימען דארויף, אז די מלו־כה, וואס דעקט אירע הוצאות אויך מיט אונזערע שטייערן זאל זיך ווענן דעם אלעם כמעט אין נאנצן נים קימערן, זאל אונז אין דעם פרט לאזן, ווי מען זאגט, לויפן, צווארונגענדיק צו ארגן אליין וועגן געגן זיך, צו געפינען מקורות פון פרנסה, צו באנייען נייע ווענן פון ארבעט. אויף אזא ארבעטס פארטיילונג, אז די מלו־כה'שע מאכט זאל אונז פארשטאפן. די קוואלן פון פרנסה, זאל אונז פארשטעלן די ווענן פון ארבעט און דער אידישער צבור אין לאנד און פון אויסלאנד זאל מוזן אליין מיט אייגענע כחות, אנטדעקן אן עפענען נייע מקורות, — אויף אזא ארבעט פארטיילונג איז דאך אוממעג־לאך מסכים צו זיין, אפילו מען האט גאר שטארק מורא פאר א באשולדיקונג פון שאוועניזם.

אויך אין דעם פרט קומט עס מער אויפן ניט וועלן, ווי אויפן ניט קאן נען.

דער צווייטער טייל פון אונזערע פא־דערונגען, וואס דארפן נים דערפילט ווע־רן, באשטייט דער עיקר פון נאציאָנאל־קולטורעלע. וועגן אונזערע פארערונגען אויפן געביט פון שול און ווענן האט דער בילדונג מיניסטער נים געגעדט. ער האט ריציינישע, פארמעצעאוטישע פאקטעטען, אויף דענטיסטיק, אין די טעכניש און בכלל ספעציעלע הויך שולן, ווארום דאן וואלט אויסגענומען צו פארטיילן אביסל די אפאָלגעטיק. ער האט אויף נים גע־נומען אין אנבאטראכט די עובדה, אז אונזערע אינדיווידועלע אין דער סביבה ווי־דער אויפגעוועקט דעם אנדיינק פון די צוויי יתומות.

אט זיינען עטלאכע אינטערעסאנטע פונקטן אין דער צוואה:

"איך פייגע בראמבערג, האב אויף דעם כינעזישן אינזל פענאנג חתונה גע־האט מיט מיין נאציאנאלן לאנדסמאן פון דאבראמיל, וועלכן איך האב דא גע־טראפן — סעמיועל הערבערט. מיין נא־מען איז אויפן פאני הערבערט. אזוי ווי מיין מאן איז געשטאבן און איך פיל, אז עס דערנענטערט זיך מיין סוף אויף דער וועלט פארלאנג איך אט וואס:

— אז מען זאל מיך ברייננען צו קבר ישראל אין פענאנג און מען זאל ליינן מיין קעדיפער לעבן דעם קבר פון מיין פארשטארבענער שוועסטער רויזע. די מצבה זאל זיין פון גוטן איטאליענישן שטיין און מיין נאמען זאל זיין אויסגע־קריצט אין העברעאיש און אין ענג־ליש.

— אויף מיין לויה און אויפשטעלן די מצבה באשטים איך די סומע פון פופצן הונדערט דאלאר. הונדערט דאלאר זאלן אויסגעצאלט ווערן פאר צוון ארי־מע אידן אין פענאנג און פאר דעם זאלן זיי זאגן צוון טעג קריש נאך און לערנען יעדן טאג א פרק משניות.

פרוי הערבערט האט אבער נישט פאר־געסן אן אין געבורטס שטאט נאדוואר־נא, וואוהין זי האט געביינקט אין די לעצטע יארן, אבער זי האט געפילט צו שוואך, כדי אויף דער עלטער צו מאכן אזא ווייטע נסיעה.

— פינף הונדערט דאלאר זאלן די אויספירער פון מיין צוואה אויסצאלן דעם הויפט רב פון נאדוואָרנא, וועלכער זאל אזוי גוט זיין און אפריכטן ביי מיין יאר־צייט תפלות פאר מיין נשמה.

— טויזנט דאלאר זאלן באשטימט ווערן אויף שרייבן א ספר און איינ־קויפן פרוכט'ן מיט ריין זילבערנע קרוי־נען פאר דער ספר תורה.

— אויב עס וועט עפעס פון די טוי־זענט דאלאר בלייבן, דאן זאל עס פאר־טיילט ווערן צווישן ארימע.

— פאר פינף און צוואנציג הונדערט דאלאר זאל דער הויפט רב פון נאדוואר־נא קויפן א הויז פאר מיין זשאנ ארי־מע אינגערער טויב־שטומער שוועסטער שפרינצע (אויב זי לעבט נאך) און נאך איר טויט זאל דאס הויז פארוואנדלט ווערן אין א היים פאר ארימע אידן.

— צוויי הונדערט דאלאר זאל מען פארווענדן אויף צו פארשענערן די הויפט שול אין נאדוואָרנא און אויף איינמוי־ערן דאדט א געדיינק טאוול אויף מיין נאמען. אין דער דאזיקער שול האב איך פארנאסן מיינע ערשטע ביטערע טרערן, ווען איך בין געבליבן א יתומה אן טאַ־טע־מאמע.

— העבער פינף טויזנט דאלאר באַ־שטימט פרוי הערבערט אין איר צוואה פאר פארשיידענע קרובים — וועלכע זי רופט אן ביי די נעמען, און אויב זיי לעבן נים, דאן זאל מען דאס געלט פאר־טיילן פראפאָרציאָנאל צווישן זייערע קינדער.

פון דער צוואה ווערט מען געוואויר אז אין דעם ווייטן מזרח זיינען פאראן פיל קאלאניעס פון נאציאנישע אידן, וואו זיי פירן א לעבן, ווי אין דער אל־טער היים. מען האלט זיך אין די אל־טע אידישע מנהגים. אין פענאנג למשל, זיינען דאס רוב אידישע געשעפטן פאר־מאכט אום שבת און אונטער דער כינע־זישער הערשאפט פירן די דארטיקע אידן א פריי לעבן. זיי ליידן נאר דערפון, וואס זיי זיינען נאר אפגעשניטן פון די גרויסע אידישע צענטרען און עס גייען אוועק פיל חדשים ביז עס קומט טיילמאל אן א ידיעה פון דעם אידישן לעבן אין אייראָפּע.

נאדוואָרנא האט יעדנפאלס געהאט א לוסטיקן פורים און די "אָרימע יתומה" וואס איז געשטארבן אין דעם ווייטן מזר־רח, איז איצט די העלדן פון טאג. מען נעמט זיך דורכפירן איר צוואה און מען וואס דער עיקר איז — עס ווארטן שוין די קרובים צו באקומען זייער חלק פון דער רייכער ירושה.

א ירושה פון ווייטן מזרח רודערט אויף א אידישע שטאט

אינטערעסאנטע צוואה פון אן "ארי מער יתומה" וועלכע האט אויסגע־וואנדערט פון איר שטעטל מיט פופ־ציק יאר צוריק.

דער קאָרעספאנדענט פון ווארשעווער "מאמענט", י. יעקובאווסקי שרייבט:

די מזרח נאליציאישע וועלט איז די לעצ־טע טעג אויפגערודערט געווארן פון אן אויסערגעוויינלאכער צוואה, וואס האט געבראכט אין שטעטל אריין פיל טויזנ־טער דאלארן און שטאמט פון דעם אינזל פאנאנג אין ווייטן מזרח (ערגעץ אין די כינעזישע וואסערן).

די דאזיקע צוואה איז איבערגעשיקט געווארן צוואמען מיט דער קייזלאכריקער סומע פון צען טויזנט דאלאר איז א באוויז, אז ווי ווייט פוילישע אידן זאלן זיך נים געפינען — פארגעסן זיי דאך נים אין דער אלטער היים.

אלטע מענשן אין נאדוואָרנא האַ־בען זיך ביי דער געלעגנהייט דערמאנט אז מיט אן ערך—א האלבן יארהונדערט צוריק האבן צוויי ארימע קיילאכריקע יתומות אין עלטער פון זעכצן־זיבעצן יאר פארלאזן די שטאט און זיי זיינען אוועק אין דער ווייטער וועלט. געהייסן האבן זיי פיינע און רויזע בראמבערג. מען האט באדויערט די קינדער, וואס לאזן זיך אוועק אין דער ווייטער וועלט, כדי דורך שווערער ארבעט צו פארדינען אויף דעם שטיקל ברויט. אבער גאר גיך האט מען אז זיי פארגעסן.

ווי א שטיין אין דעם ים זיינען זיי פארשווונדן געווארן און די נאדוואָרנע איבערגעבליבענע קרובים האבן אפילו נאך בלוט אין אים רואיק געווען, אז זיי זאלן נים ווייטער אויפגעהויבן ווערן.

אט זיינען עטלאכע אינטערעסאנטע פונקטן אין דער צוואה:

"איך פייגע בראמבערג, האב אויף דעם כינעזישן אינזל פענאנג חתונה גע־האט מיט מיין נאציאנאלן לאנדסמאן פון דאבראמיל, וועלכן איך האב דא גע־טראפן — סעמיועל הערבערט. מיין נא־מען איז אויפן פאני הערבערט. אזוי ווי מיין מאן איז געשטאבן און איך פיל, אז עס דערנענטערט זיך מיין סוף אויף דער וועלט פארלאנג איך אט וואס:

— אז מען זאל מיך ברייננען צו קבר ישראל אין פענאנג און מען זאל ליינן מיין קעדיפער לעבן דעם קבר פון מיין פארשטארבענער שוועסטער רויזע. די מצבה זאל זיין פון גוטן איטאליענישן שטיין מיט מיין נאמען זאל זיין אויסגע־קריצט אין העברעאיש און אין ענג־ליש.

— אויף מיין לויה און אויפשטעלן די מצבה באשטים איך די סומע פון פופצן הונדערט דאלאר. הונדערט דאלאר זאלן אויסגעצאלט ווערן פאר צען אר־מע אידן אין פענאנג און פאר דעם זאלן זיי זאגן צען טעג קריש נאך און לערנען יעדן טאג א פרק משניות.

פרוי הערבערט האט אבער נישט פאר־געסן אן אין געבורטס שטאט נאדוואר־נא, וואוהין זי האט געביינקט אין די לעצטע יארן, אבער זי האט געפילט צו שוואך, כדי אויף דער עלטער צו מאכן אזא ווייטע נסיעה.

— פינף הונדערט דאלאר זאלן די אויספירער פון מיין צוואה אויסצאלן דעם הויפט רב פון נאדוואָרנא, וועלכער זאל אזוי גוט זיין און אפריכטן ביי מיין יאר־צייט תפלות פאר מיין נשמה.

— טויזנט דאלאר זאלן באשטימט ווערן אויף שרייבן א ספר און איינ־קויפן פרוכט'ן מיט ריין זילבערנע קרוי־נען פאר דער ספר תורה.

— אויב עס וועט עפעס פון די טוי־זענט דאלאר בלייבן, דאן זאל עס פאר־טיילט ווערן צווישן ארימע.

— העבער פינף טויזנט דאלאר באַ־שטימט פרוי הערבערט אין איר צוואה פאר פארשיידענע קרובים — וועלכע זי רופט אן ביי די נעמען, און אויב זיי לעבן נים, דאן זאל מען דאס געלט פאר־טיילן פראפאָרציאָנאל צווישן זייערע קינדער.

פון דער צוואה ווערט מען געוואויר אז אין דעם ווייטן מזרח זיינען פאראן פיל קאלאניעס פון נאציאנישע אידן, וואו זיי פירן א לעבן, ווי אין דער אל־טער היים. מען האלט זיך אין די אל־טע אידישע מנהגים. אין פענאנג למשל, זיינען דאס רוב אידישע געשעפטן פאר־מאכט אום שבת און אונטער דער כינע־זישער הערשאפט פירן די דארטיקע אידן א פריי לעבן. זיי ליידן נאר דערפון, וואס זיי זיינען נאר אפגעשניטן פון די גרויסע אידישע צענטרען און עס גייען אוועק פיל חדשים ביז עס קומט טיילמאל אן א ידיעה פון דעם אידישן לעבן אין אייראָפּע.

נאדוואָרנא האט יעדנפאלס געהאט א לוסטיקן פורים און די "אָרימע יתומה" וואס איז געשטארבן אין דעם ווייטן מזר־רח, איז איצט די העלדן פון טאג. מען נעמט זיך דורכפירן איר צוואה און מען וואס דער עיקר איז — עס ווארטן שוין די קרובים צו באקומען זייער חלק פון דער רייכער ירושה.

א באגעגעניש מיט י. ח. ברענער

(ספעציעל פאר "דאס אידישע וואָרט")

פון ש. ערנסט

דאס ערשטע מאל האב איך זיך באַ־גענגט מיט ברענערן אין אפריל 1920, א יאר פאר זיין טראגישן טויט, אריינ־ג'ייענדיק אין זיין צימער בא מיר ארום־גענומען עפעס א מאדנער נעפיל. צווישן ביכער, וואס זיינען געלעגן צעוואָרפן אי בערן גאנצן צימער, צווישן די מעבל, וואס זיינען אויסגעשטעלט אין א גרויסער אומארדענונג, איז געשטאנען ברענער פאר זיין שרייב טיש — א מין אלטער שטענדער פון א שול, וואס נישט איין איר האט זיך געשאפלט איבער אים ביים דאונען, און האט געשריבן זייער שנעל. איך האב נים געוואוסט אים צו שטערן אין מיטן זיין ארבעט. אין דעם זעלבן מאמענט איז אריינגעקומען יוסף לוואידאר, וואס איז אויסגעמאכט אים טראגישע אומגעקומען. זיי האבן אנגע־הויבן צו שמועסן וועגן פאליעסקינס באַ־קאנטן בוך "חלומים ולוחמים" (טרוי־מער און קעמפער). גערעדט האבן זיי וועגן דעם, אז ביים איבערזעצן די אר־טיקלען פון אידיש אויף העברעאיש (לו־איראר האט דאמאלסט איבערזעצט דעם נאצאן מאטעריאל, וואס איז געווען אין אידיש. פארן דאזיקן בוך) טרעפט לו־איראר אן אויף א געוויסער אומהיימ־לאכקייט פון וועלכער עס ליידן די דאַ־זיקע ארטיקלען — אטייל פארעפנט־לאכט אין דער "צוקונפט", אונטער א. ליעפנים רעדאקציע און טייל אין דער "וואהרהייט", אונטער מילערס רעדאק־ציע — טראגן מער דעם שטעמפל פון זיינע רעדאקטארן ווי פון דעם מחבר.

אין א האלבער שעה ארום האבן מיר, איך און לוואידאר, פארלאזן ברענערן, און גייענדיק האט זיך לוואידאר פאר מיר א כיסל אראפגערעדט פון הארצן און דער עיקר האט געדרעט וועגן זיין גרויסן חבר — ברענער. די קרישטאל־ריינע געשטאלט פון דעם דאזיקן מענשן איז געווען קאנ־טיק נים נאר פאר די, וואס האבן אים געקאנט גאנץ נאענט, נאר אויך פאר די, וואס האבן צופעליק אמאל פארבראכט אין זיין געזעלשאפט. דער דאזיקער אומ־רואיקער מענש, וואס איז אליין געווען וואכיק פאר יעדער זאך און אויפהיצן זיך ביי יעדער געלעגנהייט פלעגט אויף די ארומיקע ווירקן פונקט פארקערט: אין זיין סביבה פלעגן זיי ווערן רואיקער. ער האט פארמאגט אט די איינגעשאפט צו ווירקן און אויפמונטערן אנדערע. געבנ־דיק זיי גוטע הפענונגען, בעת ער אליין האט פון דער וועלט נארנט געפאדערט און נארנט באקומען. ער האט פארשטאַ־נען דעם צווייטן און ער האט געהאט די מעגלאכקייט צו ווירקן אויף אנדערע, אז זיי זאלן גלויבן אין זייערע איינענע קרעפטן. אבער ער אליין האט זיך מיט דער דאזיקער קראפט נים באנוצט פאר זיינענעמזיגן.

הגם ער איז אליין געווען איינער פון די שטארקסטע קענער פון רעליגיע אין מען האט אים געהאלטן פאר א אפיקורס — פונדעסטוועגן איז דער איינדרוק, וואס ברענער האט געמאכט אויף דער רירעקטאר פון דער "אגודה" אין תל־אביב, יעקב מאלקאוו, געווען אזא שטאר־קער, אז נאך ברענער'ס טויט האט בע געוווידמעט א ספעציעלע אנדענק־הספד "אחרי מות קדושים", וואו ער שרייבט, אז ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס ברענער האט שטארק פיינט געהאט די אידישע ארטאדאקסיע און טעארעטיש האט ער איר באקעמפט, אבער ער איז געווען אן זייער געדריקטן מצב, האט ער אים גע־ענטפערט, אז זיין שט